

RECENZE A REFERÁTY

koncertu díla brněnského skladatele a vynikajícího latinisty Jana Nováka, který po svém odchodu z okupované země právě zde, v Mnichově, nalezl přázele i všestranné porozumění pro svou práci. K vysoké úrovni koncertu přispělo vystoupení skladatelovy dcery Dory i jeho dalšího příbuzného – hvězdy brněnské opery – Richarda Nováka. Jeho nádherná sóla přijal zaplněný sál s hlubokým uznáním. Poněkud „rozvernějšího“ rázu pak byl závěrečný koncert, na němž vystoupil sbor mnichovských studentů, vídeňský soubor Thiasos a finská džezová kapela Hot Papas. Zdžezované Horatiovy verše vyzněly natolik skvěle, že by snad neurazily ani zatvrzele konzervativního klasického filologa. Celý festival byl také zpestřen různými zábavnými „oddechovkami“, z nichž zaručeně nejúspěšnější bylo vystoupení několika římských jezdců v historicky věrné výzbroji a „plně polní“.

K atmosféře festivalu přispěl i fakt, že na většině jeho akcí se komunikovalo výhradně latinsky. Jedním z těch, kdo se v prvé řadě zasloužili o tuto atmosféru, byl duchovní otec a moderátor mnichovského setkání, již zmíněný profesor Wilfried Stroh (který mimo jiné také navštívil Brno při premiéře latinské opery Jana Nováka Dulcitus roku 1990 a působil jako jazykový poradce při jejím uvedení). Svou skvostnou latinou, živou a nervní gestikulací a oslnujícím, noblesním a přitom humoru nepostrádajícím vystupováním vytvářel věrný dojem antického řečníka či přinejmenším důstojného renesančního humanisty.

Mnichovské hry v sobě vyváženě spojovaly odbornou i populární složku a podaly tak v praxi názornou ukázkou toho, jak přiblížit antickou kulturu soudobému člověku, a jak tohoto soudobého člověka obrátit nenásilnou a často i veselou cestou k pohledu na vlastní kořeny a minulost. Svou úroveň vydaly zároveň další svědectví o kulturní tradici a hluboké vzdělanosti bavorské metropole. Všestranná podpora sponzorů a široký zájem veřejnosti svědčí zároveň o potřebě humanistické a humánní kultury v dnešním zkomercionalizovaném světě. Naši západní sousedé jimi vytvořili příklad, hodný následování i v našich zeměpisných šířkách...

Lubor Kysučan

Hans Martin Schaller, *Stauferzeit. Ausgewählte Aufsätze*. MGH, Schriften 38, Hannover 1993, 623 stran.

Ač její titul zařazuje publikaci spíše do oboru obecných politických dějin, je kniha neméně významná pro literární historii. Vyšla ve spisech Monumenta Germaniae Historica, institutu, jemuž za mnohé vděčí právě latinská literární mediévistika (kromě řady edic výrazných autorů se pracovníci MGH postarali o vítané pomůcky, např. Hexameter –Lexicon nebo o konkordanci ke Gratianově dekretu). Prof. Schaller je znám i jako autor mnoha statí i monografií o epistolárních sbírkách třináctého století a většina jeho studií s touto tematikou a s literárněhistorickým dosahem je otištěna v recenzovaném souboru.

Spolu s literárními historiky se stále více přiklání i odborníci v diplomatice ke studiu prozatím méně probádané a velmi těžko přehledné oblasti, k epistolární tvorbě, která v diplomatice souvisí s otázkami pravosti a s pohledem na tzv. formuláře a jejich funkci. (Připomeňme, že na poli diplomatiky MGH připravují nové vydání listin Fridricha II., jejichž diplomatický a stylistický rozbor je ostatně obsahem Schallerovy disertace, vydané tiskem v letech 1957 a 1958.) Rovněž pro literární mediévistiku představují sbírky listů nejméně prozkoumaný žánr, přitažlivý navíc svou souvislostí s rétorikou. Pro latinskou literaturu českého středověku má pak epistolární umění štaufského dvora zvláštní význam: jeho hlavní představitel Petr de Vinea měl vliv na Jindřicha z Isernie, činného v kanceláři Přemysla Otakara II. Že je ovšem studium středolatinské literatury a studium listin spjato navzájem ještě hlouběji, prokazuje i brilantní studie „Kanzlei und Kultur zur Zeit Fridrichs II. und Manfreds“ (str. 525–533, pův. publ. 1990), vypracovaná pro

kolokvium mezinárodní komise pro diplomatiku „Cancellaria e cultura nel medio evo“ 1985, a přinášející nový kulturzněhistorický pohled („Die Kanzleibeamten sind selbst Kulturträger, Die Kanzlei ist ein Kulturzentrum“ – hesla, která českým uším neznají cize, nejspíše díky osobnosti kanceláře Jana ze Středy, ale i díky pojetí diplomatiky, jaké u nás razil Jindřich Šebánek).

Literární odkaz předních štaufských epistolografů je Schallerovým hlavním badatelským polem. Je známo, že připravuje edici listů Petra de Viney a Tomáše z Capuy. Větší část recenzovaného svazku je také listům a epistolárním sbírkám věnována, a i ty stati, které se nezabývají speciálně tímto tématem, z epistolární tvorby většinou materiálově vycházejí a jsou přínosem k jejímu poznání. Z bohatství podnětů a metodologických poučení, které soubor přináší, je zde možno upozornit jen na některé zvlášť výrazné a pro další bádání aktuální. Zásadní i instruktivní je studie „Briefe und Briefsammlungen als Editionsaufgabe“ (str. 409–416, pův. publ. 1976), kde získáme stručnou informaci o stavu prací, o metodě a o přístupu k materiálu. Právě zde čteme úvahu o otázce pravosti, o falsech a stylistických cvičeních. Schaller varuje před tendencí větřit všude fikce (spíše formuláře než záměrné falsifikáty) a připomíná, že i skutečné listy mohou být pozoruhodně bezobsažné a vyumělkovaně stylizované (str. 415). Ostatně i jinde (ve studii „Die Briefsammlung des Petrus de Vinea“ z r. 1986) ukazuje Schaller, že formuláře, tedy vzorové stylistické předlohy, vznikaly nejčastěji – aspoň tomu tak bylo v papežské kanceláři – shromážděním, tématickým seřazením a selekcí skutečných výtvorů (po smrti jejich autorů, vynikajících epistolografů (str. 470). – Důmyslný návrh pro klasifikaci některých sporných kusů, jaké bychom měli sklon považovat za pouhá stylistická cvičení, podává Schaller na str. 200 – dává k úvaze, zda by některé texty nebylo možno považovat za „otevřený dopis“ v moderním smyslu slova. Literárněhistorická dimenze Schallerova vidění materiálu je zjevná passim, ve studii „Scherz und Ernst in erfundenen Briefen des Mittelalters“ (str. 129–144, pův. publ. 1988) si ji ale autor zvolil přímo jako téma. K poukazu (str. 142) na listy Jindřicha z Isernie (v pozn. 72 uvedena čísla Emlerových Regest) „z prostředí zkaženého českého ženského kláštera a pražského nevěstince, které představují pravý zlatý důl sexuální metaforiky“, připomeňme, že se jimi u nás zabýval Václav Černý (Staročeská milostná lyrika, str. 244 – „Jindřich z Isernie jako autor erotických formulářů“). Tato Schallerova studie, přednesená na mezinárodním kongresu MGH „Fälschungen im Mittelalter“ (1986) a uveřejněná ve stejnojmenné publikaci, souvisí s příspěvkem Dietera Schallerera (in: Fälschungen im Mittelalter, V, 1988, 63–77), „Erotische und sexuelle Tematik in Musterbriefsammlungen des 12. Jahrhunderts“.

Na základě své práce s epistolárními produkty štaufského dvora formuluje prof. Schaller na několika místech také svá hodnocení prozaického stylu, jaký vzniká v humanistickém proudu 12. století, vrcholu dochází v kancelářském stilu supremus v Itálii, zvláště v kuriálním prostředí 13. století, a proniká do kanceláří pozdně středověkých panovníků, mj. Přemysla Otakara II., a nakonec i ve 14. století do okruhu Karla IV. (str. 447–8); zde lze snad mluvit o kontinuitě dědictví humanismu 12. stol. a tzv. raného humanismu 14. stol., jak naznačuje i závěr (str. 422) stati „Die Brief Kaiser Friedrichs II. an Jessi“. (Připomeňme stať F. Seibta „Traditionen aus der Stauferkanzlei im böhmischen Frühhumanismus“ v aktech konference o českém humanismu ve Walberbergu v r. 1985.)

Podobně jako citovaná stať „Brief und Briefsammlungen“ přináší cenné výchozí informace a nástiny metod také obě studie o sbírce listů Petra de Viney (225nn., 463nn.).

I ostatní články středního oddílu knihy, věnované sbírkám listů i jednotlivostem, mnohdy autorem nově objevených a zde poprvé kriticky vydávaných, přináší její četné textologické, ediční i literárněhistorické postřehy a výsledky. Vezmeme-li publikaci jako celek, zjistíme, že nejen tento oddíl, věnovaný listům speciálně, ale i obě části obecnější („Kultur- und Geistesgeschichte“ a „Politische Geschichte“) mohou českého medievistu inspirovat, zejména tam, kde se díky Schallerovu výkladu vynořují v rámci středověkého latinského universalismu ještě nápadnější styčné body teritoriálně oddělených kulturních prostředí. Tak studie, zabývající se eschatologií a představami o Antikristu v politice 13. století, leccíms přispívá k lepšímu porozumění eschatologicky vzepjaté husitské době u nás a její prehistorii – nejen v ohledu případných joachimitských vlivů; tématickou příbuznost v tomto směru zde vykazují též stati o ideji císařství Fridricha II. Všechny tyto styčné body lze uvést na protikuriální notu, již slyšíme v Čechách druhé poloviny

14. století a později v husitské reformaci znít velmi podobnými tóny jako kdysi v protipapežské propagandě Fridricha II. (a ovšem i Filipa Sličného) – poukazoval a poukazuje na to B. Töpfer.

Detail, nicméně detail nanejvýš zajímavý, epistolární tvorby Jindřicha z Isernie v Codex epistolaris Primizlai II. (podle Dollinerovy edice „Ottocarus Bendocari, Sultani Babyloniae...“, 1275), list, v němž se Otakar uchází o přátelství egyptského sultána Bejbarse, může pomoci osvětlit Schallerova stať „König Manfred und die Assassinen“ (str. 536–556, pův. publ. 1965).

Jana Nechutová

Emil J. Polak, Medieval and Renaissance Letter Treatises and Form Letters. A Census of Manuscripts Found in Eastern Europe and the Former USSR. Davis Medieval Texts and Studies, University of California, Davis, vol. 8. Leiden, Brill, 1993, 324 stran.

Ve stopách P. O. Kristellera, jehož předmluva k recenzovanému svazku (str. IX–X) je nejlepším doporučením Polakovy práce (E. J. Polak se pro tuto badatelskou oblast kvalifikoval studii o Summa dictaminis Jakuba de Dinante, 1975), se autor ujal úkolu vyhledat ve východoevropských archívech a knihovnách rukopisy (cca od počátku 12. stol. do r. 1700), vztahující se ke středověkým disciplinám ars dictandi, ars epistolandi, ars arengandi. Takto teritoriálně vymezená práce, jejíž výsledky tvoří obsah knihy, je prvním svazkem díla, které by mělo zmapovat daný materiál v celé Evropě. Dovedeme si udělat přibližnou představu o potížích, jež musel Polak překonávat: jen málokteré přední instituce ve sledovaných oblastech (a uvnitř těchto institucí zase zdaleka ne všechny fondy) mají spolehlivé moderní katalogy, z jakých by soupis s takovýmito nároky mohl vzejít. Bylo proto nezbytné více než dvě stě příslušných institucí navštívit za účelem studia osobně, takže asi třetina údajů výsledného soupisu byla získána bez jakékoli katalogové nebo inventární pomůcky, přímým studiem rukopisného materiálu. Nemaou snahu vynaložil autor na identifikaci anonymně dochovaných kusů; v mnoha případech samozřejmě nebylo možno dospět k určení díla nebo jeho autora: Polak vyslovuje naději, že uživatelé jeho soupisu budou moci k některým identifikacím přispět. – Výčet obtíží, jež se Polakově práci stavěly do cesty, bude o něco úplnější, upozorníme-li na notorickou skutečnost převratných geopolitických změn právě ve sledovaných územích.

K obsahu soupisu je třeba upozornit (autor tak činí v úvodu, str. XII–XIII), že publikace je provořadě zaměřena k vlastní epistolární, rétorické a formulářové tvorbě; teoretické příručky a traktáty („artes“ aj.) jsou evidovány tehdy, doprovázejí-li v rukopisném kodexu zápis epistolárního nebo rétorického výtvaru a sloužily-li jeho autorům jako teoretické pomůcky. – Zcela stranou je pochopitelně ponecháno kazatelství jako samostatná a kvalitou i kvantitou velmi vydatná žánrová oblast.

Pro ty, kteří studují příslušné žánry latinské literatury středověku a renesance, je kniha užitečná i bibliografickými údaji k celému oboru i k jednotlivým sbírkám nebo osobnostem. Co se týče českého materiálu chybí např. odkaz k Doskočilově práci Mistr Dybin z r. 1948; postrádám i Doskočilovu stať Protonotář Jindřich Vlach z r. 1937–38; bibliografie k Jindřichovi z Isernie – str. 23 a 66 – by vůbec měla být uvedena úplněji; citována by měla být Třeštíková práce: „Formularze czieskie XIII wieku“, in: Studia źródłoznawce VII, 1962, str. 43–56. Úplnost citací a odkazů je při předběžném globálním studiu publikace nemožno posoudit, neboť kniha je vybavena pouze seznamem zkráceně citované literatury, nikoli celou bibliografií (jakou přináší pro svou oblast např. Spunarovo Repertorium). Ostatně kvalifikovaněji zde mohou posoudit pouze výsledky Polakovy heuristiky v českých rukopisných sbírkách.

Nejen literární historie, v prvé řadě latinského středověku a humanismu, nýbrž i středověká diplomatika se v posledních letech zaměřuje stále důsledněji ke studiu středověké rétoriky, listů